

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال هجدهم، شماره ۶۶، بهار ۱۴۰۳
صفحه ۲۸۵ تا ۳۰۵

الگوی ارتقاء شاخص‌های کیفیت محیطی در چارچوب توسعه پایدار در روستاهای هدف گردشگری ایران

علی ذوالفقاری / دانشجوی دکتری، گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.
سعید صالحی مرزيجرانی / استادیار گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. (نویسنده مسئول)
s.salehim95@iau-arak.ac.ir

محمود تیموری / استادیار گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

چکیده

گردشگری به‌عنوان یکی از بخش‌های کلیدی در توسعه پایدار، نقش مهمی در بهبود اقتصاد محلی، حفظ محیط‌زیست، و ارتقاء کیفیت زندگی جوامع میزبان ایفا می‌کند. در چارچوب توسعه پایدار، گردشگری می‌تواند با مدیریت صحیح منابع، ضمن ایجاد فرصت‌های اقتصادی و شغلی، به حفظ منابع طبیعی و فرهنگی کمک کند. این نوع گردشگری، به‌ویژه در مناطق روستایی، به‌عنوان ابزاری مؤثر برای توسعه پایدار مطرح شده است. در مطالعه منظر روستایی، شناخت ماهیت و ارزش‌های ذاتی مکان و ساختار منظر، به‌ویژه در شرایط خاص اقلیمی و جغرافیایی، نقشی حیاتی در توسعه گردشگری دارد. در این پژوهش که هدف آن تدوین مدل ارتقاء شاخص‌های کیفیت محیطی در چارچوب گردشگری پایدار است، مناطق نمونه گردشگری غرب ایران انتخاب شده‌اند تا جنبه‌های ناشناخته و مبهم در این بستر مشخص شوند. این تحقیق از نوع کاربردی و از نظر گردآوری اطلاعات توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از روش ترکیبی شامل مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و داده‌های آماری انجام شده است. جامعه آماری شامل متخصصان حوزه گردشگری و برنامه‌ریزی است و نمونه آماری حدود ۱۰ نفر از گروه‌های کانونی را دربرمی‌گیرد. عوامل جذب گردشگران به روستاها شامل ویژگی‌های مورفولوژیکی، شیوه زندگی، آداب و صنایع دستی محلی، رسوم فرهنگی، جاذبه‌های طبیعی، حیات‌وحش و آثار تاریخی است. از جاذبه‌های کلیدی روستاها، معماری بومی و ترکیب هماهنگ منظر سخت و نرم با استفاده از مصالح بومی است. برای توسعه پایدار گردشگری روستایی، تقویت این مؤلفه‌ها و تدوین سند توسعه‌ای جامع که به ابعاد مختلف پرداخته و پارادایم گردشگری روستایی را بهبود بخشد، ضروری است.

کلیدواژه: توسعه پایدار، کیفیت محیطی روستا، گردشگری پایدار، ایران.

تاریخ تایید: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹

مقدمه

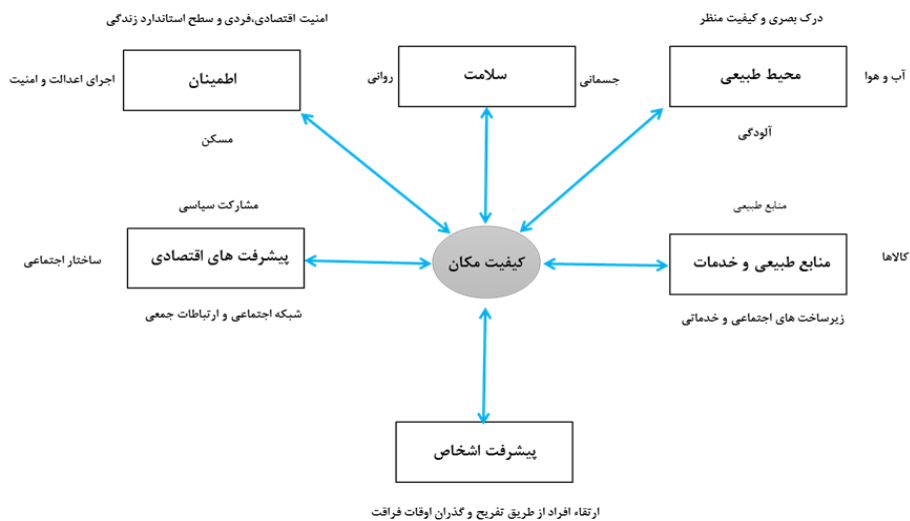
کیفیت زندگی در محیط‌های روستایی تفاوت‌های چشمگیری با استانداردهای زندگی مدرن و شهری دارد. این تفاوت‌ها موجب می‌شود که روستاییان در دستیابی به امکانات و خدمات مناسب زندگی با چالش‌های زیادی مواجه شوند. با توجه به اهمیت توسعه روستایی در بهبود وضعیت معیشتی و جلوگیری از مهاجرت به شهرها، برنامه‌های مختلفی برای ارتقاء شرایط زندگی در این مناطق اجرا شده است. یکی از این برنامه‌ها، طرح هادی روستایی است که از دهه‌ها پیش به‌عنوان یک رویکرد اساسی برای ساماندهی فضایی و کالبدی روستاها به کار گرفته می‌شود. این طرح با هدف توزیع بهینه خدمات دولتی و عمومی و همچنین فراهم کردن شرایط لازم برای پایداری جمعیت در روستاها تدوین شده است. طرح هادی روستایی با فراهم آوردن بستر مناسب برای ایجاد زیرساخت‌ها و خدمات عمومی، به بهبود کیفیت زندگی در روستاها کمک می‌کند. یکی از ابعاد مهم ارزیابی موفقیت این طرح، اندازه‌گیری کیفیت زندگی در این مناطق است. این ارزیابی می‌تواند به‌عنوان معیاری برای سنجش سیاست‌های گذشته و پایه‌ای برای تدوین استراتژی‌های جدید در برنامه‌ریزی‌های ناحیه‌ای و روستایی به کار رود. در همین راستا، بخش قابل توجهی از مطالعات در حوزه کیفیت زندگی به نواحی روستایی اختصاص دارد، زیرا این مناطق با چالش‌های متعددی از جمله عقب‌ماندگی اقتصادی و اجتماعی مواجه‌اند. در چند قرن اخیر، با رشد سریع صنعت و فناوری در جهان، شکاف میان شهرها و روستاها بیشتر نمایان شده است. در بسیاری از کشورها، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی شدیدتر از مناطق شهری است. طبق گزارش‌های جهانی، فقر روستایی حدود ۶۳ درصد از کل فقر جهانی را تشکیل می‌دهد. در ایران نیز با وجود کاهش فقر مطلق، فقر نسبی، به‌ویژه در مناطق روستایی، در حال افزایش است. این مسئله نشان‌دهنده نیاز به تدوین سیاست‌ها و برنامه‌هایی است که بتواند با توجه به منابع و محدودیت‌های موجود، شرایط بهتری برای زندگی در روستاها فراهم کند. از سوی دیگر، در بسیاری از کشورها، مناطق روستایی با بهره‌مندی از پتانسیل‌های گردشگری، به‌ویژه در کشورهایی با پیشینه تاریخی و جاذبه‌های طبیعی، نقش مهمی در جذب گردشگر ایفا می‌کنند. این صنعت می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم توسعه

روستایی در نظر گرفته شود. باین حال، توسعه گردشگری در مناطق روستایی نیز باید به گونه‌ای باشد که با حفظ منابع طبیعی و فرهنگی این مناطق، زمینه‌های پایدار اقتصادی و اجتماعی را فراهم آورد. یکی از راهکارهای اساسی برای تحقق این هدف، ارتقاء کیفیت محیط در روستاها است. این ارتقاء شامل بهبود زیرساخت‌ها، ایجاد فضاهای عمومی، حفظ و احیای میراث طبیعی و فرهنگی و همچنین توجه به معیارهای زیباشناختی است. در بازارهای رقابتی گردشگری، ارتقاء کیفیت محیط به عنوان یکی از عوامل کلیدی جذب گردشگران به مناطق روستایی مطرح است. گردشگران معمولاً به دنبال مقاصد هستند که از بالاترین سطح کیفیت محیطی برخوردار باشند. کیفیت محیطی شامل جنبه‌های مختلفی از جمله زیبایی مناظر طبیعی، تمیزی فضاهای عمومی، دسترسی به امکانات و خدمات و همچنین امنیت و آرامش محیطی است. بنابراین، تدوین یک مدل جامع برای ارتقاء کیفیت محیط در روستاهای هدف گردشگری می‌تواند به توسعه پایدار این مناطق کمک کند.

توسعه گردشگری پایدار در روستاها به معنای ایجاد تعادل میان توسعه اقتصادی و حفظ منابع طبیعی و فرهنگی است. این رویکرد به ویژه در کشورهایی که دارای جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی فراوانی هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد. در این راستا، برنامه‌ریزی‌های دقیق و توجه به نیازهای محلی، از جمله زیرساخت‌های مناسب، حفاظت از منابع طبیعی و ارتقاء فرهنگ بومی می‌تواند به موفقیت این برنامه‌ها کمک کند. از این رو، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا با تدوین مدلی برای ارتقاء شاخص‌های کیفیت محیطی در روستاهای هدف گردشگری، به توسعه پایدار در این مناطق کمک شود. یکی از مشکلات اساسی در فضاهای روستایی کشور، تراکم بالای جمعیت، کمبود فضاهای خالی و شبکه ارتباطی ضعیف است. این مسائل، همراه با برنامه‌ریزی‌های نامناسب، منجر به توسعه ناهماهنگ و ناکارآمد در روستاها شده است. به همین دلیل، بازنگری در برنامه‌ریزی‌های فضایی و کالبدی و ایجاد زیرساخت‌های جدید با توجه به نیازهای گردشگری، از جمله احداث هتل‌ها، رستوران‌ها، جاده‌ها و سایر امکانات، ضروری به نظر می‌رسد. در نهایت، توسعه روستایی در چارچوب گردشگری پایدار می‌تواند به عنوان راهکاری برای ارتقاء کیفیت زندگی در روستاها و حفظ منابع طبیعی و فرهنگی آن‌ها مطرح شود. در مطالعه منظر

روستایی، شناخت ماهیت و ارزشهای ذاتی مکان طبیعی و ساختار منظر نقش تعیین کننده دارد. در موارد زیادی نیز که شرایط خاص اقلیمی و جغرافیای طبیعی حاکم است، منظر عامل دربرگیرنده مکان‌ها و بستر فعالیت‌های انسانی در محیط مصنوع شده است. این موضوع را می‌توان در اغلب سکونت‌گاههای پایدار روستایی ایران نظیر ایبانه، ماسوله، اورامانا، خرائق، میمند و حتی برخی شهرها نظیر تفت و سمیرم فهمید.

لذا با توجه به موضوع تحقیق و هدفی که پیش رو داریم یعنی تدوین مدل ارتقاء شاخص‌های کیفیت محیطی، مناطق نمونه گردشگری غرب کشور را برای نمونه موردی انتخاب نموده ایم تا بتوانیم جنبه‌های مجهول و مبهم در بستر گردشگری پایدار مشخص کنیم.

۲- چارچوب نظری

نظریه توسعه پایدار ریشه در مفاهیم و جریان‌های فکری پیشین دارد. در دهه ۱۹۷۰، نگرانی‌های زیست‌محیطی و بحران‌های ناشی از رشد صنعتی و مصرف‌گرایی، موجب شکل‌گیری مباحثی در مورد پایداری شد. انتشار کتاب "مرزهای رشد (Meadows et al., 1972)" به عنوان یک نقطه عطف در این زمینه شناخته می‌شود. این کتاب به چالش‌های ناشی از رشد نامحدود جمعیت و مصرف منابع اشاره کرد و ضرورت یافتن

راهکارهای پایدار را مطرح ساخت. در دهه‌های بعد، با افزایش آگاهی‌های جهانی درباره محیط زیست و بحران‌های مربوط به آن، کنفرانس‌های بین‌المللی متعددی برگزار شد که به توسعه پایدار پرداخته‌اند. کنفرانس زمین در ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲ و اجلاس جهانی توسعه پایدار در ژوهانسبورگ در سال ۲۰۰۲ از جمله این رویدادها هستند که به تقویت مباحث توسعه پایدار در سطح جهانی کمک کردند. نظریه توسعه پایدار به‌عنوان یک رویکرد جامع و سیستماتیک در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی به‌منظور دستیابی به تعادل میان نیازهای کنونی و حفظ منابع برای نسل‌های آینده مطرح شده است. این نظریه به دنبال ایجاد یک روش زندگی و نظام توسعه است که توانایی انسان‌ها را برای برآورده ساختن نیازهای خود در آینده تضعیف نکند. (Brundtland, 1987) توسعه پایدار نه تنها بر جنبه‌های اقتصادی تأکید دارد بلکه ابعاد اجتماعی و محیطی را نیز در نظر می‌گیرد و به‌عنوان یک رویکرد چند بعدی، به دنبال بهبود کیفیت زندگی برای تمام افراد جامعه می‌باشد. (Sachs, 2015, 36-42) به‌طور کلی، توسعه پایدار به فرایندی اطلاق می‌شود که نیازهای نسل حاضر را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهای خود برآورده می‌سازد. این مفهوم در سال ۱۹۸۷ در گزارشی تحت عنوان "آینده‌ای که می‌خواهیم" توسط کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه ارائه شد. در این گزارش، سه بعد اصلی توسعه پایدار یعنی بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به‌عنوان ارکان اصلی این نظریه معرفی شده‌اند.

در بعد اقتصادی توسعه پایدار، به‌معنای استفاده بهینه از منابع برای ایجاد رفاه اقتصادی است. این بعد بر رشد اقتصادی مستدام و بهبود شرایط معیشتی تأکید دارد. در این راستا، اقتصادهای محلی و جهانی باید به گونه‌ای مدیریت شوند که بهره‌وری منابع افزایش یابد و نابرابری‌ها کاهش یابد (Pezzey, 1992, p.2-4). بعد اقتصادی توسعه پایدار بر افزایش بهره‌وری، رشد اقتصادی پایدار و عدالت اقتصادی تأکید دارد. در چارچوب توسعه پایدار، رشد اقتصادی نباید به بهای تخریب محیط‌زیست یا افزایش نابرابری اجتماعی صورت گیرد. بنابراین، هدف ایجاد یک اقتصاد سبز و کم‌کربن است که به جای استخراج بیش از حد منابع، به دنبال استفاده بهینه از آن‌ها و تجدیدپذیری است. این رویکرد اقتصادی

می‌تواند از طریق تشویق کسب و کارهای سبز، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین و ایجاد اشتغال پایدار به دست آید. در این مسیر، کاهش فقر و ایجاد فرصت‌های اقتصادی برای همگان اهمیت بسزایی دارد.

بعد اجتماعی توسعه پایدار به تأمین عدالت اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی افراد جامعه می‌پردازد. توسعه پایدار اجتماعی بر مشارکت، شفافیت و دسترسی به خدمات اجتماعی تأکید دارد. هدف آن ایجاد جوامع مقاوم و پایداری است که افراد در آن به‌طور فعال در فرآیندهای تصمیم‌گیری شرکت کنند. (McMichael, 1996, p.16) بعد اجتماعی توسعه پایدار بر ارتقای کیفیت زندگی انسان‌ها، افزایش عدالت اجتماعی، و بهبود همبستگی در جامعه تمرکز دارد. از منظر اجتماعی، توسعه پایدار تنها زمانی ممکن است که به توزیع عادلانه منابع و فرصت‌ها توجه شود و در این مسیر همه افراد جامعه مشارکت فعالی داشته باشند. مشارکت مردم در فرآیندهای تصمیم‌گیری و بهره‌مندی از منابع طبیعی و انسانی، می‌تواند به افزایش حس مسئولیت‌پذیری و اعتماد عمومی منجر شود. این بعد همچنین به مفاهیمی چون آموزش، سلامت، و دسترسی به خدمات پایه نیز گره خورده است. توجه به نیازهای گروه‌های آسیب‌پذیر و ارتقای سطح زندگی آنان، یکی از مهم‌ترین اهداف این بعد به شمار می‌رود.

بعد زیست‌محیطی به حفاظت از منابع طبیعی و حفظ اکوسیستم‌ها پرداخته و به دنبال حفظ تنوع زیستی و جلوگیری از تخریب محیط زیست است. این بعد تأکید می‌کند که فعالیت‌های انسانی نباید به گونه‌ای باشد که بر محیط زیست و منابع طبیعی آسیب برساند. بعد زیست‌محیطی توسعه پایدار به حفاظت از منابع طبیعی، کاهش آلودگی و حفظ تنوع زیستی می‌پردازد. این بعد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که بدون حفظ محیط‌زیست، هیچ‌یک از ابعاد اجتماعی و اقتصادی توسعه پایدار نمی‌تواند به درستی عملی شود (Pezzey, 1992, p.7). تغییرات اقلیمی، از بین رفتن گونه‌های زیستی، آلودگی آب و هوا، و فرسایش خاک همگی چالش‌هایی هستند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم زندگی انسان‌ها و سایر موجودات زنده را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بنابراین، توسعه پایدار از طریق مدیریت مسئولانه منابع طبیعی، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر و

کاهش ضایعات می‌تواند به حفظ این بعد کمک کند.

۱-۲ مشارکت جامعه و ذینفعان و سیاست‌ها و استراتژی‌های توسعه پایدار

یکی از اصول اساسی در توسعه پایدار، مشارکت فعال جوامع محلی و ذینفعان در فرایند تصمیم‌گیری است. این مشارکت نه تنها موجب افزایش شفافیت و مسئولیت‌پذیری می‌شود بلکه به نهادینه شدن فرهنگ توسعه پایدار در جامعه نیز کمک می‌کند. به عبارتی، جوامع محلی باید در تعیین سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای نقش داشته باشند تا به بهترین شکل نیازها و خواسته‌های خود را نمایان کنند. مشارکت جامعه به‌عنوان یکی از اصول بنیادین توسعه پایدار، به معنای درگیر کردن افراد و گروه‌های مختلف در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها است. این مشارکت می‌تواند به صورت‌های مختلفی از جمله مشاوره، همکاری و هم‌افزایی بین ذینفعان و ساکنان محلی صورت گیرد. این امر به ساکنان محلی این امکان را می‌دهد که در فرآیندهای تصمیم‌گیری درباره مسائل مرتبط با زندگی خود، از جمله برنامه‌های گردشگری و استفاده از منابع طبیعی، مشارکت داشته باشند (Bramwell & Lane, 2011, p. 267). در این بخش به بررسی اهمیت مشارکت جامعه، انواع ذینفعان، و سیاست‌ها و استراتژی‌های مرتبط با توسعه پایدار خواهیم پرداخت.

۱-۱-۲ اهمیت مشارکت جامعه در توسعه پایدار

مشارکت جامعه به‌عنوان یکی از اصول بنیادین توسعه پایدار، به معنای درگیر کردن افراد و گروه‌های مختلف در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها است. این مشارکت می‌تواند به صورت‌های مختلفی از جمله مشاوره، همکاری و هم‌افزایی بین ذینفعان و ساکنان محلی صورت گیرد. این امر به ساکنان محلی این امکان را می‌دهد که در فرآیندهای تصمیم‌گیری درباره مسائل مرتبط با زندگی خود، از جمله برنامه‌های گردشگری و استفاده از منابع طبیعی، مشارکت داشته باشند (Bramwell & Lane, 2011, p. 267).

ذینفعان در توسعه پایدار شامل افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهایی هستند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم تحت تأثیر سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای قرار دارند. در زمینه گردشگری، ذینفعان ممکن است شامل ساکنان محلی، دولت‌های محلی، سرمایه‌گذاران،

سازمان‌های غیردولتی و گردشگران باشند (Harrison, 2014, p. 34) درگیر کردن این ذینفعان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها می‌تواند به دستیابی به نتایج مطلوب‌تر و پایداری بیشتر منجر شود. برای دستیابی به توسعه پایدار در گردشگری، لازم است که سیاست‌ها و استراتژی‌های مناسبی تدوین و اجرا شوند. این سیاست‌ها باید بر اساس نیازها و اولویت‌های جامعه محلی و ذینفعان طراحی شوند. در مجموع نظریه توسعه پایدار به‌عنوان یک رویکرد جامع، نیازمند توجه به تمامی ابعاد زندگی انسانی و حفظ محیط زیست است. این نظریه به دنبال ایجاد تعادل میان نیازهای کنونی و آینده است و بر اهمیت مشارکت جامعه و ذینفعان تأکید دارد. با وجود چالش‌ها و موانع متعدد، توسعه پایدار می‌تواند به‌عنوان یک مسیر امیدوارکننده برای بهبود کیفیت زندگی و حفظ منابع طبیعی در سطح جهانی مطرح شود.

۲-۲ انطباق تئوریک توسعه پایدار بر موضوع پژوهش

نظریه توسعه پایدار به‌طور مستقیم با موضوع کیفیت زندگی در محیط‌های روستایی و نقش گردشگری پایدار در این فرآیند مرتبط است. با توجه به اینکه کیفیت زندگی در مناطق روستایی معمولاً تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی قرار دارد، توسعه پایدار می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای بهبود این کیفیت عمل کند. در ابتدا، با بهبود زیرساخت‌های گردشگری و ایجاد شرایط مناسب برای جذب گردشگران، می‌توان به افزایش درآمدهای محلی و بهبود معیشت ساکنان روستاها کمک کرد. این امر نه تنها به کاهش فقر نسبی در مناطق روستایی منجر می‌شود بلکه فرصت‌های شغلی جدیدی نیز ایجاد می‌کند. با این رویکرد، توسعه پایدار به‌عنوان یک استراتژی اقتصادی، می‌تواند به ارتقاء کیفیت زندگی در این نواحی کمک کند. علاوه بر این، با تأکید بر بعد اجتماعی توسعه پایدار، مشارکت جامعه محلی در فرآیندهای تصمیم‌گیری گردشگری می‌تواند به تقویت همبستگی اجتماعی و ارتقاء عدالت اجتماعی منجر شود. ساکنان محلی با مشارکت در برنامه‌ریزی و مدیریت منابع طبیعی و فرهنگی، حس مالکیت و مسئولیت بیشتری نسبت به محیط‌زیست و میراث فرهنگی خود پیدا می‌کنند. در نهایت، با توجه به ابعاد زیست‌محیطی توسعه پایدار، گردشگری می‌تواند به حفظ منابع طبیعی و تنوع زیستی در

مناطق روستایی کمک کند. با بهره‌گیری از رویکردهای گردشگری پایدار، می‌توان به حفظ محیط زیست و بهبود کیفیت زندگی در این نواحی دست یافت. به‌طور کلی، این نظریه نه تنها به دنبال رشد اقتصادی است بلکه به بهبود کیفیت زندگی و پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی نیز توجه دارد.

۳- گردشگری روستایی در اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران

گردشگری روستایی، یکی از حوزه‌های نسبتاً جدید در جامعه‌شناسی روستایی و در جهت توسعه روستا می‌باشد که فرصت‌ها و امکانات را بویژه برای اشتغال و درآمد روستاییان فراهم می‌کند و در احیاء و نوسازی نواحی روستایی مؤثر می‌باشد. از آنجا که روستاهای ایران از منظر طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و نوع معماری خاص آنها، شرایط جذب گردشگران داخلی و خارجی فراوان را دارا می‌باشند، لازم است برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کشور نیز در تصمیم‌گیری‌ها و قوانین مصوب به این امر اهتمام جدی داشته باشند. در حالی که، در مروری بر برنامه‌های توسعه (بویژه سه برنامه نخست) چندان به این موضوع توجهی نشده است (برای مطالعه بیشتر در این زمینه مراجعه شود به: نوربخش و میرترابی، ۱۳۹۹).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به عنوان مهم‌ترین سند بالادستی و زیربنایی کشور که بخش عمده‌ای از اصول آن مکانیسم‌ها و چگونگی اداره امور کشور را مشخص می‌نماید، هیچ اشاره‌ای به گردشگری و مفاهیم مرتبط با آن (گردشگری روستایی، ایرانگردی، جهانگردی، میراث فرهنگی و ...) و ساختار نهادی آن نکرده است. با توجه به ظرفیت فوق‌العاده و بی‌نظیر گردشگری ایران و بویژه گردشگری روستایی و سهم آن در توسعه پایدار کشور، این توجهی جای شگفتی دارد. شاید بتوان خاستگاه غربی صنعت گردشگری را یکی از عواملی دانست که در قانون اساسی جمهور اسلامی ایران به آن توجهی نشده است (ویسی، ۱۳۹۶: ۹۹).

پس از پایان جنگ، اولین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور عمدتاً با نگرش بازسازی جنگ در سال ۱۳۶۸ تدوین شد. لیکن در برنامه‌های اول تا سوم با توجه به شرایط خاص کشور و بازسازی کشور، به مسائل فرهنگی از جمله گردشگری،

اهمیت چندانی داده نشد. برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴) اولین برنامه اجرایی توسعه کشور است که در چارچوب سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران تدوین شده است (نامدار و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۵۷). اما با تصویب قانون برنامه پنجم (۱۳۹۴-۱۳۸۹) سیاست‌های کلان دولت در زمینه توسعه گردشگری روستایی ترسیم شد. موارد متعددی از این قانون به طور مستقیم یا غیرمستقیم مرتبط با توسعه گردشگری و خصوصاً گردشگری روستایی می‌باشد (قاسم نژاد و ساعی ارسی، ۲۰۱۴: ۲۴۴-۲۴۳). به طور مثال، در ماده ۱۱ این قانون آمده است:

سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مجاز است:

الف. اقدامات قانونی در جهت امکان ایجاد مراکز فرهنگی و گردشگری و نحوه تأسیس مراکز تخصصی غیردولتی را در زمینه میراث فرهنگی از قبیل موزه‌ها، مرمت آثار فرهنگی و تاریخی، کارشناسی اموال تاریخی و فرهنگی و همچنین مراکزی جهت نظارت بر مراکز اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری با استاندارد لازم و شرایط سهل و آسان را فراهم نماید. ب. از راه‌اندازی موزه‌های تخصصی به ویژه موزه‌های دفاع مقدس و شهدا توسط مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی و بخش خصوصی حمایت مالی نماید. ج. از ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ سنتی عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی و نهادهای عمومی غیردولتی و تعاونی با رعایت موازین اسلامی به منظور توسعه گردشگری آن مناطق حمایت مالی نماید. د. از مالکیت و حقوق قانونی مالکین بناها و آثار و اشیاء تاریخی منقول در جهت حفظ، صیانت و کاربرد مناسب آنها و اقدامات لازم جهت بیمه آثار فرهنگی، هنری و تاریخی حمایت مالی و معنوی نماید. ه. آثار فرهنگی تاریخی و میراث معنوی حوزه فرهنگی ایران، موجود در کشورهای همسایه و منطقه و سایر کشورها به عنوان میراث فرهنگی را شناسایی و از آنها حمایت نماید (روزنامه رسمی ج.ا. ایران، ۱۳۸۹: ۱۵۱۷).

به این ترتیب، با توجه به اهمیت گردشگری روستایی و با در نظر گرفتن ظرفیت بی‌نظیر روستاهای ایران به لحاظ شرایط اقلیمی مطلوب و داشتن قابلیت‌های انسانی و طبیعی ویژه آنها، به تدریج سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کشور به اهمیت این صنعت مهم و نقش آن

در توسعه پایدار کشور پی برده و در اسناد بالادستی و دیگر قوانین و مقررات مصوب به موضوع گردشگری روستایی پرداخته‌اند. بنابراین، آگاهی از عوامل مؤثر در توسعه گردشگری روستایی می‌تواند به تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در این زمینه کمک شایان توجهی کند.

روش شناسی پژوهش

نوع پژوهش از نظر هدف کاربردی، از حیث گردآوری اطلاعات توصیفی-تحلیلی می‌باشد. این تحلیل از نظر روش شناسی، روش ترکیبی نام دارد و مبتنی بر مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و داده‌های آماری است. در پژوهش حاضر از دو روش مطالعات اسنادی و پیمایشی استفاده شده است در این تحقیق جامعه آماری متخصصین حوزه گردشگری و برنامه ریزی است. و نمونه‌های آماری در گروه کانونی شامل یک گروه (مرکب از ۶ تا ۱۲ نفر) است. در این پژوهش نمونه آماری حدود ۱۰ نفر است. فرآیند تحلیل محتوای کیفی اغلب در طول مراحل اولیه جمع‌آوری داده‌ها شروع می‌شود. تحلیل محتوای کیفی می‌تواند برای انواع گوناگون تحلیل داده‌ها استفاده گردد. اما بطور کلی داده‌ها، نیاز به تغییر یافتن به سمت متن نوشتاری قبل از اینکه تحلیل شروع شود، دارد. اگر داده‌ها از متن‌های موجود سرچشمه بگیرد، گزینش محتوا باید قابل توجه باشد. در مطالعات علم کتابخانه و اطلاعات، تحلیل محتوای کیفی اغلب برای تحلیل کردن رونوشت‌های مصاحبه به منظور رهاسازی یا شکل دادن اطلاعات مردم در مورد رفتارها و تفکرات، بیشتر مورد استعمال قرار می‌گیرد. گام اول: تعریف واحد تحلیل واحد تحلیل به بخش اساسی متن به منظور مقوله بندی در طول تحلیل محتوا اشاره دارد. این پیامها باید قبل از اینکه آنها بتوانند رمزگذاری شوند، یکی شوند و اختلافات در تعریف واحد می‌تواند در تصمیم‌های رمزگذاری همانند مقایسه نتایج با دیگر بررسی‌های مشابه تاثیرپذیر باشد. بنابراین تعریف کردن واحد رمزگذاری یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین تصمیمات است. معمولاً تحلیل محتوای کیفی از موضوعات فردی بعنوان واحد برای تحلیل نسبت به واحدهای زبانشناختی فیزیکی استفاده میکند (مثل کلمه یا پاراگراف) و اغلب در تحلیل محتوای کمی مورد استعمال قرار می‌گیرد. گام دوم تکوین مقوله‌ها و یک طرح رمزگذاری: مقوله‌ها و یک

برنامه رمزگذاری میتواند از سه منبع ناشی شود: داده‌ها، مطالعات و بررسیهای مربوطه قبلی و تئوریه‌ها. طرحهای رمزگذاری میتواند هم بصورت قیاسی و هم استقرایی توسعه یابند. در بررسی‌هایی که هیچ تئوری وجود ندارد، باید طبقه‌بندیها را بصورت استقرایی از داده‌ها جمع‌آوری کرد. به خصوص که تحلیل محتوای استقرایی برای مطالعاتی که برای تکوین نظریه، نسبت به آنهایی که برای توصیف یک پدیده خاص یا تغییر یک نظریه موجود در نظر گرفته میشود، مناسب است. تحلیل محتوای کیفی اجازه در نظر گرفتن یک واحد از متن بیشتر از یک مقوله بطور همزمان را میدهد. با این حال، مقوله‌ها در طرح رمزگذاری باید به روشی که آنها از لحاظ ذاتی (درونی) ظاهراً تا جایی که ممکن است، متجانس و همگون و از لحاظ خارجی نامتجانس باشند، تعریف شوند. برای اطمینان از انسجام رمزگذاری، بویژه زمانی که چندین رمزگذار درگیر هستند، باید یک راهنمای رمزگذاری، که معمولاً شامل مقوله‌های اسامی، تعاریف یا قوانینی برای کدها و نمونه‌ها و مثالها می‌باشند، تکوین شوند. استفاده از روش مقایسه‌ای همیشگی به راهنمای رمزگذاری از طریق فرایند تحلیل داده، شکل خواهد بخشید و با یادداشت‌های تفسیری افزایش خواهد یافت. گام سوم رمزگذاری همه متن وقتی که انسجام کافی صورت گیرد، قوانین رمزگذاری شده میتوانند برای مجموعه کل متن، بکار گرفته شوند. در طول فرآیند کدگذاری، نیاز به بررسی کردن کدگذاری بصورت تکراری به منظور جلوگیری از "رانده شدن به سمت یک حس شخصی از آنچه که کدها معنی میدهد" می‌باشد. به این دلیل که کدگذاری ادامه می‌یابد، و همچنان داده‌های جدید برای جمع‌آوری شدن نیز افزوده می‌گردند، این امر ممکن است که موضوعات و مفاهیم جدید آشکار گردیده و نیاز به اضافه کردن کدگذار دستی باشد. در این پژوهش، ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه‌ای با پاسخ بسته و محقق ساخته می‌باشد. به همین منظور از پرسشنامه‌ای استفاده شد. همچنین علاوه بر پرسشنامه باتوجه به نوع روش تحقیق، از مصاحبه نیز استفاده شده است. روستاهای همدان از پتانسیل ظرفیت بی شماری برای گردشگری پایدار برخوردار هستند. در این رساله به بررسی چند نمونه مشخص شده از آن‌ها پردازیم. روستاهای مورد نظر شامل روستاهای اشتران، گشانی، برفجین، سیمین، ورکانه می‌باشد.

متغیرهای تحقیق

- متغیر مستقل: محیط کالبدی، محیط طبیعی، محیط اجتماعی- فرهنگی
- متغیر وابسته: ذهنیت از معماری محیط مقصد، کیفیت معماری بومی- محیطی مقصد، نگرش فرهنگی- اجتماعی

ضریب همبستگی همیشه عددی بین ۱ تا ۱- است. ضریب همبستگی بین ۰ تا ۱ به معنی داشتن همبستگی مثبت است و هرچه این ضریب به ۱ نزدیک تر باشد همبستگی قوی تر است. همبستگی مثبت یعنی با افزایش نمره یک متغیر نمره دیگر نیز افزایش می یابد، مثلاً با افزایش نمره افسردگی نمره اضطراب نیز افزایش می یابد. ضریب همبستگی بین ۰ تا ۱- به معنی داشتن همبستگی منفی بین دو متغیر است و هرچه عدد به ۱- نزدیک تر باشد یعنی همبستگی منفی قوی تر است. همبستگی منفی یعنی با کاهش نمره یک متغیر نمره دیگر کاهش می یابد، مثلاً با افزایش افسردگی میزان شادکامی کاهش می یابد.

ضریب بین ۰ تا ۰٫۲۹، نشان دهنده همبستگی ضعیف

- ضریب بین ۰٫۳۰ تا ۰٫۶۹، نشان دهنده همبستگی متوسط

- ضریب بین ۰٫۷۰ تا ۱ نشان دهنده همبستگی قوی

از مهم ترین موانع جذب گردشگر برای روستاهای هدف عدم شناخت توریست ها هست این عدم شناخت می تواند در دو بعد محلی و فرا محلی باز تعریف و بررسی قرار گیرد.

به منظور رهیافت به تاثیرگذارترین عامل از میان عوامل کیفیت محیطی از آزمون فریدمن استفاده گردید. نتایج این آزمون بیانگر آن است که میزان تاثیر همه عوامل به طور یکسان نبوده و متغیر زیبایی بالاترین تاثیر را در جذب گردشگر داشته است. در مجموع بیش از ۱۰ ساعت مصاحبه با افراد مورد نظر به طول کشید که خروجی آن حدود ۵۳ هزار و ۴۰ کلمه بود. داده های متنی در این پژوهش به روش کد گذاری تجزیه و تحلیل شدند. و مقولات حاصل شد برای روایی پرسشنامه از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد که نتایج تحلیل و مورد تایید قرار گرفت. نتایج حاکی از این است که کیفیت محیطی معماری روستاهای هدف یکی از نقاط پرتانسیل و دارای ظرفیت بالقوه در راستای جذب گردشگر

است. این مولفه هم از بعد ذهنی به از بعد عینی از کیفیت محیطی روستا هست. باتوجه به مصاحبه های صورت گرفته اینچنین به نظر می رسد باتوجه به نوع معماری خشن و صلب در شهرها و باتوجه به تاثیر گذاری محیط بر رفتار انسان، معماری همسازو همجهت با طبیعت در روستاها باعث نرم شدن رفتار انسان ها شده ازاین جهت گردشگران میل به حضور بیشتر دراین محیط ها دارند. مولفه مهم در بعد ذهنی غالب بودن وجوه طبیعت بر مصنوعات انسانی است. حس حضور در طبیعت امروزه عامل مهمی در جذب گردشگر است و این روستاهای هدف این ویژگی مهم را دارند. باتوجه به مزایای حضور گردشگر و ویژگی های محیطی روستاها، یکی از نگرانی های متخصصین و ساکنین روستاها تاثیر پذیری مردم از بعد فرهنگی بوده و همچنین مباحث زیست محیطی از جمله دغدغه های پاسخ دهندگان بوده است. درمورد زیرساخت های مورد نیاز برای گردشگری پایدار، کمبود امکانات و ناپایداری در زیرساخت ها از معضلات و موانع اصلی برای توسعه گردشگری هست که نیاز به عوامل برونی برای ارتقا کیفیت زیرساخت ها وجود دارد. در این بخش از رساله برای تعیین اعتبارابزار اندازه گیری از روش اعتبار محتوا استفاده شد. اعتبار محتوی صوری، همان میزان توافق کارشناسان درباره وسیله اندازه گیری است. روایی محتوا، اشاره می کند که نمونه سؤال های مورد استفاده در یک آزمون تا چه حد معرف کل جامعه سؤال ها است. پرسش نامه در اختیار اهل فن و متخصصین قرارداد شده و مورد تایید قرار گرفت. برای ارزیابی گویه ها نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار ۸۷ را کسب نمود و گویه ها نیز به تایید داوران رسید. شاخص های عینی، محیط زندگی و کار را تشریح میکنند، شاخص های ذهنی راه هایی که مردم شرایط اطرافشان را درک و ارزیابی میکنند، تشریح مینمایند. به طور کل شاخصها ذهنی برای اندازه گیری رفاه شخصی مورد استفاده قرار میگیرد و شاخصهای عینی برای مقایسه محیط و مکانها مورد استفاده قرار میگیرند. با توجه به شاخص های ذهنی، رفاه شخصی براساس رضایتمندی هدف میباشد، در حالیکه شاخص های عینی، کیفیت زندگی محیطی روستا را با توجه به قابلیت زندگی بودن آن نشان میدهد. با توجه به اینکه کیفیت محیط یک مفهوم تک بعدی نیست، بلکه مجموعه ای از متغیرها هست لذا

کمی کردن آن مسائل کیفی کمی پیچیده است. از این رو شاخص های عینی روستاهای هدف که نزدیک به هم هستند من حیث المجموعه مطلوب ارزیابی شده است و محیط و فضای روستا به دلیل نوع معماری خاص روستا و همچنین طبیعت بکر و زیبای آن از مهمترین عوامل کشش و جذب گردشگر به روستا هستند. در مورد بعد ذهنی، پاسخ های برآمده از مصاحبه حاکی از مطلوبیت مطلق آن برای جذب توریست نیست و حتی از بعدی دیگر گردشگر در بعد ذهنی حضور خود در محیط و بافت روستایی را گاه مترادف با روحیه و جنس ساکنین روستا دریافت نمی کند.

۱- مدل سامان دهنده شاخص های کیفیت محیط روستایی برای توسعه گردشگری که تامین کننده تعادل بین ابعاد سه گانه اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی باشد، چگونه خواهد بود؟

برای سامان دهی شاخص های کیفیت محیط روستایی باید به این اصل توجه شود که در گام اول آن چه که در اولویت است آماده سازی و بستر سازی برای پذیرش و جذب گردشگران است. برخی از روستاها در شبکه ارتباطی با ترافیک بالا و دسترسی آسان و با امنیت قرار ندارد و لذا یکی از موانع تحقق توسعه گردشگری در گام اول بحث شبکه ارتباطی و دسترسی است. در بحث زیر ساختی می توان به تلاش نهادهای دولتی و خصوصی نیز پرداخت که در ساختار رساله این مهم قرار ندارد ولی به طور خلاصه و موجز، نهادهای دولتی باید برای ارتقا و برندینگ گردشگری در روستاهای هدف برنامه ریزی عملیاتی داشته باشند.

برای سامان دهی شاخص های کیفیت محیط روستایی در گام بعدی پس از عامل زیرساختی باید به عامل معماری در قالب کیفیت فضا-کالبد می شود بارگزاری شود به آن پرداخت. تمامی روستاهای هدف با درجه تفاوت نسبتا کم و معقول از معماری خاصی برخوردار هستند که در تقویت گردشگری پایدار نقش بسزایی دارند. با توجه به اعتقاد به تاثیر داشتن محیط در روحیه و سبک رفتاری ساکنین، این عامل هویتی و تمیز دهنده در روحیه و اخلاق گردشگران، میتواند به خانه های گردشگری تبدیل شوند و گردشگران با سکونت در این بناهای ویژه و خاص هم از دغدغه های روزمره شهری فاصله بگیرند و هم

با نبوغ پیشینیان در ساخت بناهای سنتی آشنا شوند. لذا این بناهای سکونت‌ی صرفاً برای دیدن و آشنایی با نوع ساخت نباید مورد توجه قرار بگیرد.

یکی دیگر از شاخص‌های کیفیت محیطی، اقلیم و محیط طبیعی این روستاها هستند. اقلیم به عنوان پدیده‌ای جغرافیایی، رابطه‌ای تنگاتنگ و انکارناپذیر با گردشگری و توسعه مقاصد گردشگری دارد. به طوری که بسیاری از مقاصد مطرح گردشگری جهان، موفقیت خود را مرهون برخورداری از اقلیمی مطلوب هستند. سطح تغییرات اقلیمی و پیامدهای حاصله از آن به یکی از چالش‌ها و دغدغه‌های مهم جامعه جهانی در قرن بیست و یکم بدل شده است. طبیعتاً این تغییرات بر مقاصد گردشگری و توسعه آتی آن‌ها تأثیر گذاشته و مدیریت این مقاصد را در آینده با بحران‌ها و چالش‌های جدی مواجه خواهد نمود. تغییرات اقلیمی، یکی از جدی‌ترین تهدیدهای محیطی در قرن ۲۱ به شمار می‌آید که نقش بسزایی در عرصه‌های مختلف زندگی بشری ایفا می‌کند. اقلیم و گردشگری دارای رابطه‌ای دوسویه هستند. از آنجا که جاذبه‌های طبیعی برای بسیاری از مقاصد گردشگری منبع اصلی جذب گردشگر محسوب می‌شوند و به طور فزاینده‌ای گردشگران علاقمند هستند تعطیلات خود را در مکان‌های بکر و طبیعی سپری کنند، شرایط اقلیمی در موفقیت و توسعه بلند مدت صنعت نقش مهمی ایفا می‌کند. روستاهای هدف در اقلیم و محیط طبیعی بکر و مناسبی هستند از این رو اگر زیرساخت‌های گردشگری مانند شبکه ارتباطی و دسترسی و حمایت نهادها انجام بشود با توجه به معماری با هویت که عامل جذب توریست هست در کنار این‌ها توریست و گردشگر برای استفاده و حضور در طبیعت قطعاً این مقاصد گردشگری را انتخاب می‌کند. فرهنگ به عنوان یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های مقاصد شناخته می‌شود. طبق بررسی‌های انجام شده، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی پس از گیتانگاری (زیبایی‌های طبیعی و آب و هوا)، بیشترین نقش را در جذب گردشگران یک مقصد دارند. فرهنگ بومی به آن بخشی از فرهنگ گفته می‌شود که در مرزهای جغرافیایی محدود می‌شود. ساکنان بومی یک منطقه از طریق فرهنگ بومی‌شان از مردم دیگر مناطق متمایز می‌شوند. این تمایز هویت اهالی بومی یک منطقه را شکل می‌دهد؛ همان دلیل مهمی که یک محدوده‌ی جغرافیایی را برای ساکنان مناطق دیگر

جذاب می‌کند. در واقع فرهنگ بومی غالب در یک منطقه، هویتی خاصی به آن منطقه و ساکنان آن می‌بخشد. آداب و رسوم و فرهنگ خاص و متمایزی در روستاهای هدف نسبت به بقیه مشاهده نشده است که بتوان آن را نسبت به سایر شاخص‌ها تمیز داد. برخی از مناطق گردشگری نوع گردشگری فرهنگی و ادبی آن‌ها بر دیگر انواع گردشگری ارجحیت دارد مانند برگزاری رویدادهای فرهنگی و ادبی و... روستاهای هدف در تحقیق ظرفیت این را دارند که در برخی روزهای سال برای آن رویدادهای فرهنگی و ادبی برای جذب گردشگر تعریف کرد.

شاخص‌های کیفیت محیطی:

۱- کیفیت محیط اجتماعی- فرهنگی

۲- کیفیت محیط طبیعی

۳- کیفیت زیرساختی

۴- کیفیت محیطی کالبدی

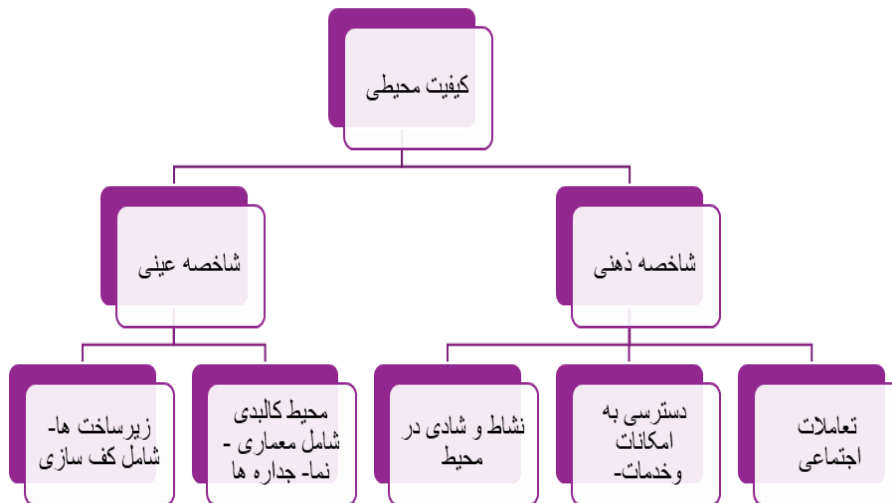
۲- شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت محیط در روستا کدام‌اند؟ اهمیت و اولیت آنها

چگونه تعیین می‌شود؟

باتوجه به این که روش شناسی تحقیق ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی هست. روش غالب در این پژوهش کیفی بوده از این رو برای پاسخ به این مسئله پس از تحلیل و بررسی و استنتاج شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت محیط روستا به سراغ متخصصان رفته و این سوال را به صورت هدفمند از آنها پرسیده شد. پاسخ‌ها به صورت رفت و برگشتی بین متخصصین و محقق رد و بدل شد و پس از پالایش و پردازش پاسخ‌های باز به یک خروجی منطقی رسید.

یکی از مهمترین و ضروری‌ترین ابعادی که در مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری روستا در بعد کیفیت محیطی می‌تواند اثر بخش باشد فرآیند ادراک، احساس و ارتباط‌گیری مناسب گردشگران با محیط است. برای جلب توجه و برند سازی در توسعه گردشگری پایدار در ابتدا باید شاخص‌های ذهنی تقویت بشود. برای ساختن محیط‌های باکیفیت و سازگار و متناسب با نیازهای ادارکی جامعه هدف، باید ابعاد و شاخص‌های

ذهنی تقویت شود. لذا شاخصه‌های ذهنی نسبت به شاخصه‌های عینی در اولویت هست.

۳- مولفه‌های موثر بر توسعه گردشگری روستایی کدام اند؟ واز میان نقش ویژگی‌های کیفی محیط در رونق گردشگری پایدار چیست؟

توریسم روستایی یکی از اشکال توسعه پایدار است که در آن از منابع موجود در مناطق روستایی استفاده میشود. کیفیت محیطی بالا زمینه ساز شکل‌گیری حس مثبت نسبت به مقصدهای گردشگری و نهایتاً توسعه گردشگری است. شکل‌گیری و تقویت حس مثبت از طریق مختلف امکانپذیر است که یکی از آنها ارتقای کیفیت محیطی است که به بهبود تصویر مقصد از دیدگاه گردشگران منجر میشود. با توجه به پرسشنامه تهیه شده از مصاحبه، مولفه‌های موثر بر گردشگری در قالب جدول بیان شده است. در جذب گردشگری به مقصدهای روستایی و افزایش توان رقابت‌پذیری مکانی مقاصد گردشگری، توجه به هر چهار مؤلفه کیفیت محیطی در روستاها، به‌عنوان عامل مؤثر در جذب گردشگری، بسیار حیاتی است. همه عوامل یادشده، در نوع ادراک گردشگران از مقصدها روستایی و عناصر محیط موجود در آن اثرگذارند و سبب شکل‌گیری تصویر ذهنی نهایی گردشگران از مقصدهای روستایی می‌شوند. بازگشت به مکان روستا و معرفی آن به نزدیکان و آشنایان است که در تصویر ذهنی منفی، عکس این حالت شکل می‌گیرد.

مولفه های موثر بر توسعه گردشگری:

کیفیت زیباشناختی: نماهای زیبا و جذاب ابنیه-پوشش گیاهی فوق العاده- سنگ فرش بودن معابر روستا-عینیت بخشیدن به فرهنگ های سنتی از طریق معماری

کیفیت معنایی: القای حس آرامش-شادابی-سرزندگی-حس امنیت

کیفیت زیست محیطی: حفظ پوشش گیاهی-استفاده از مصالح محیطی متناسب با انرژی های تجزیه پذیر و دوستدار محیط زیست

کیفیت عملکردی: دسترسی نسبتاً متناسب به روستاها-وجود جذابیت گردشگری در فضاهای ترددی روستا-تقویت تعاملات اجتماعی-کوچه های پیاده مدار

بحث و نتیجه گیری

زیستگاه انسانی زمانی می تواند بیشترین مطلوبیت را برای انسان داشته باشد که انتظارات وی را برآورده سازد. این انتظارات در قالب ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی و اقتصادی معنا پیدا میکند. چنانچه هریک از این عوامل در محیط زندگی فرد کیفیت مطلوب را نداشته باشند، بر ادراک و احساس وی از فضا و در نتیجه بر سطح رضایتمندی او از محیط زندگی تأثیر میگذارند. کیفیت محیط سکونتگاههای انسانی و به ویژه نواحی روستایی گردشگری، بستگی زیادی به کیفیت زیرساختها و مدیریت مناسب آن دارد. این وضع میتواند در تصویر ذهنی و رضایتمندی ساکنان محلی و گردشگران مؤثر باشد. تصویر ذهنی از مقصد گردشگری عاملی است که بسیاری از گردشگران هنگام انتخاب مقصد به آن توجه میکنند. یکی از نکات مهم برای تعیین مقصد گردشگری توانایی ایجاد تصویری منحصر به فرد است که گردشگران را تحت تأثیر قرار دهد. در این صورت گردشگران با خاطره هایی که از محیط دارند قادر خواهند بود بر دیگران تأثیر بگذارند. در طول سالها مطالعات گوناگونی اهمیت تصویر مقصد را بر رفتار گردشگر تبیین کرده اند. گردشگران پس از ترک مقصد صرفاً تصاویری از آنجا به همراه خواهند داشت، از این رو جلب رضایت گردشگران از طریق فراهم آوردن خدمات گردشگری و میهمانداری (به عنوان جزئی از کیفیت محیطی) اهمیت بسیار دارد. کیفیت محیط از برآیند کیفیت اجزای تشکیل دهنده ناحیه ای معین حاصل می شود، اما بیش از جمع اجزای سازنده اش بر ادراک کلی از مکان دلالت دارد. اجزای سازنده محیط (طبیعت، فضای باز، زیرساختها، محیط انسانساخت (مصنوع)، تسهیلات محیط کالبدی، ذخایر طبیعی و روابط اجتماعی) هریک مشخصات و کیفیات مختص خود را دارند. باید در نظر داشت شرایط طبیعی، مورفولوژی، اقلیمی همراه با

ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستا اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورند که هر کدام به لحاظ فیزیکی، تیپ معماری، نوع مسکن، الگوی سکونت، نوع معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها از یکدیگر متمایز می‌شوند. این وجوه تمایز و دیگر اختلافات روستاها خود خالق جاذبه‌هایی است که می‌تواند نوع خاصی از گردشگری روستایی را سبب شود. تجربه برند گردشگری روستایی تاثیر زیادی در بهبود تصویر ذهنی از روستاهای مورد نظر دارد. گردشگری روستایی توجه دولت‌ها، سازمانهای غیردولتی و فعالان اقتصادی را نیز به خود جلب کرده است، زیرا نقش مهمی در جهت دهی به فعالیت‌های اقتصادی و کمک به افزایش درآمد جوامع محلی دارد. از این رو باید به گردشگری روستایی نگاه فرصت محور داشت. مهمترین و اصلی ترین جاذبه گردشگری روستایی بطور سنتی، خود روستا می باشد. عواملی که باعث جذب گردشگران به روستاها می شوند، عبارتند از: شرایط طبیعی و مورفولوژیکی، شیوه زندگی، آداب و رسوم فرهنگی، صنایع دستی و محلی، جاذبه‌های بکر پیرامونی، حیوانات اهلی و بومی، حیات وحش و حیوانات غیر اهلی، گیاهان خاص و کمیاب (گیاهان دارویی)، آثار تاریخی و باستانی، غذاهای محلی و سنتی، فعالیتهای ورزشی (آبی، هوایی، زمینی). یکی از جاذبه‌های مهم روستا معماری بومی و منظر مرموز آن است. از مهمترین عواملی که در شکل گیری منظر و ایجاد جاذبه برای روستاها موثرند، عبارتند از: ترکیب مناسب و هماهنگی منظر سخت (بخشهای مصنوعی مانند خانه‌ها، کوچه‌ها و...) با منظر نرم (بستر طبیعی و پوشش گیاهی منطقه) - هماهنگی و شباهت ساختمانهای روستا که در عین تنوع و تفاوت، تابلوی موزونی را تصویر می‌کنند. استفاده از مصالح بوم آورد و قدرت ابتکار سازندگان ابنیه در به کارگیری این مصالح. بافت ارگانیک روستاها و تنوع پرسپکتیو برای عابرین در معابر پیچ در پیچ و گاه شیب دار. استفاده از ابعاد و مقیاس انسانی که در معماری روستایی به بهترین وجه دیده می‌شود. این مولفه‌ها و ویژگی‌هایی که باعث جذب گردشگر به مناطق روستایی می‌شود باید تقویت بشود و باتبیین چشم انداز و سند توسعه گردشگری روستایی تمامی ابعادی که می‌تواند باعث بهبود پارادایم گردشگری روستایی بشود در آن دیده شود.

7. Sachs, J. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.

منابع و مأخذ:

- ۱- قاسم زاده، غلام رضا، ساعی ارسی، ایرج (۱۴۰۲)، «جامعه‌شناسی روستایی ایران و عوامل موثر در توسعه گردشگری»، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، سال هفدهم، شماره ۶۴، صفحه ۲۵۸-۲۳۷.
- ۲- روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹) شماره ۱۹۲۰۴، مورخ ۱۳۸۹/۱۱/۱۴.
- ۳- نوربخش، بهمن و سعید میرترابی. (۱۳۹۹)، تابستان «ضعف اجماع نخبگان و پیامدهای آن بر چرخه سیاستگذاری توسعه در ایران (برنامه‌های اول، دوم، و سوم توسعه ج.ا. ایران)»، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی. ۱۴، ۵۱: ۱۱۳-۱۳۴.
- ۴- ویسی، هادی. (۱۳۹۶)، زمستان «بررسی سیاست‌گذاری صنعت گردشگری در قوانین بالادستی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی. ۷، ۲۵: ۹۳-۱۱۲.

منابع انگلیسی

1. Bramwell, B., & Lane, B. (2000). *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 12(1), 2-9.
2. Brundtland, G. H. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford University Press.
3. Harrison, D. (2014). *Tourism and the Sustainable Development Goals: A Case Study of Community Engagement*. *Journal of Sustainable Development*, 7(6), 33-44.
4. McMichael, P. (1996). *Development and Social Change: A Global Perspective*. Pine Forge Press.
5. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The Limits to Growth*. Universe Books.
6. Pezzey, J. C. (1992). *Sustainability: An Economic Approach*. *World Bank Publications*, 1-31.